

P.Oosterveld

Rijksinstituut voor Natuurbeheer

De doelstellingen van de landbouw en de natuurbescherming zijn zeer verschillend: voor de eerste staat een zo hoog mogelijke produktie van voedingsgewassen centraal, voor de laatste geldt optimale differentiatie en diversiteit aan spontane vegetatie en alles wat daar aan faunaelementen bijhoort als het hoogste doel. In het Nederlandse waddengebied is het gehele scala van kwelderbeheer aanwezig, van gestimuleerde landaanwinning, indijking, ontginning en pootaardappelcultuur tot spontane aanslibbing met de daarbij behorende natuurlijke vegetatieontwikkeling. Waar een grens getrokken moet worden tussen volledig natuurlijke en kunstmatige situaties is niet altijd duidelijk. Ook bij natuurlijke situaties worden de ontwikkelingen vaak sterk beïnvloed door forse ingrepen elders (vgl. de ontwikkeling van de Bosplaat na aanleg van de stuifdijk).

De vraag wat goed of slecht is met betrekking tot de verschillende doelstellingen laat zich moeilijk beantwoorden. Natuurlijke processen worden niet altijd zondermeer door de natuurbescherming als positief beoordeeld. Spontane landaangroei met vervolgens een spontane vegetatieontwikkeling vindt men tot op zekere hoogte prachtig. Zodra echter het even natuurlijke tegengestelde proces van spontane afslag gaat optreden, is men maar al te snel geneigd om de bestaande situatie met ingrepen te beschermen en vast te leggen. (vgl. de ontwikkelingen op Griend en Texel).

Hetzelfde geldt voor het fixeren van bepaalde ontwikkelings stadia die van nature gedoemd zouden zijn om, althans op die plaats te verdwijnen. Dit treedt vooral op wanneer die plekken aantrekkelijk zijn als broedplaats voor gewenste vogelsoorten zoals sterns.

Als er op even natuurlijke wijze echter ook algemene meeuwesoorten bij komen zitten, wordt dit toch vaak weer net iets anders bekeken.

Het natuurbeschermingsbeleid wemelt in dit opzicht van de tegenstrijdigheden en het is de vraag of dit in het uitermate dynamische wadengebied echt nodig is.

Niet alle onnatuurlijke ingrepen zijn per definitie negatief voor de natuurbescherming. Zelfs bij inpoldering, waardoor het natuurlijke aspect van de kwelder geheel verdwijnt (dus tegen), kan de mogelijk constante zoute kwel in de bermsloot van het dij^Ktalud een milieu scheppen voor eem uiterst zeldzaam organisme, dat alleszins de aandacht van de natuurbescherming waard is (dus vóór, als alleen het criterium zeldzaamheid zou gelden). Bij hantering van het criterium diversiteit blijken de kwelderdelen waar een matige afvoer van het gewas plaatsvindt, vaak nog gepaard met een geringe mate van ontwatering, het hoogst te scoren. Zowel de geheel natuurlijke als de meer intensief gebruikte kwelders zijn vaak monotoner met een veel geringere soortenverscheidenheid. Ook deze beide typen hebben natuurwetenschappelijke kwaliteiten die niet in die mate op de extensief gebruikte kwelder aangetroffen worden. Het oordeel wil echter nog wel eens verschillen afhankelijk van de soorten die er aspectbepalend aangetroffen worden.: concentraties van steltlopers, ganzen, lamsoor en zeeaster genieten beslist meer waardering dan dezelfde grote hoeveelheden meeuwen, ratten, duindoorn en kwelderkweek.

Veelal zijn meer - en minder gewaardeerde situaties onderling afhankelijk zelfs in de zin dat het minder aantrekkelijk geachte aspect mede de voorwaarden schept voor het bestaan van positief gewaardeerde aspecten elders.

Wanneer de natuurbescherming het criterium diversiteit uitsluitend als maximale verscheidenheid aan soorten opvat kan het doel ten aanzien van vele anderszins waardevolle situaties voorbij geschoten worden. Opgevat echter als patroondiversiteit binnen grote gebieden kan het een goed nastrevenswaardig doel zijn. Dit doel kan bereikt worden door de verschillende beheersvormen, van niets doen tot vrij intensief beheren, naast elkaar binnen één gebied te laten voortbestaan of opnieuw te ontwikkelen en beheersmonotonie te vermijden. Dit betekent dan niet overal niets doen, extensief begrazen of maximaal landbouwkundig exploiteren, maar er voor zorgen dat binnen grote eenheden de gehele beheersvariatie zoveel mogelijk aanwezig blijft en op dezelve plekken constant gehouden wordt.

Bij het overwegen van mogelijke ingrepen speelt ook het criterium vervangbaarheid een rol. In het algemeen is de vervangbaarheid in de zeer dynamische kustgebieden hoog, d.w.z. de natuurlijke toestand kan altijd relatief eenvoudig hersteld worden.

In tabel 1 zijn een aantal beheersvormen in vijf categoriën, naar toenemende intensiteit, samengevat. Op grond van bovengenoemde criteria geldt dat de ingrepen tot en met categorie II altijd positief op de natuurlijke rijkdom aan soorten en patronen inwerken. Vanaf categorie III echter treedt daarnaast ook verflakking op waarbij minder mogelijkheden voor een zo divers mogelijke levensgemeenschap ontstaan, vooral bij sterke ontwatering, bij afvlakking van het natuurlijke reliëf en bij bemesting.

De intensiteit van het eigenlijke beheer, de aantallen dieren bij beweiding of de frequentie van maaien, is in dit opzicht veel minder ingrijpend.

Op niet ingedijkte kwelders vindt maaien op het ogenblik slechts incidenteel plaats en wel speciaal in droge jaren. De voornaamste landbouwkundig benutte beheersvorm is beweiding. Begrazing als beheersvorm heeft het grote voordeel dat het terrein meer gedifferentieerd wordt. Door ongelijkmatige betreding, begrazing en bemesting ontstaan op korte afstand van elkaar verschillen in vegetatiepatroon en daarmee in beschikbaarheid van nutriënten voor de plantengroei. Het gevolg hiervan is dat relatief homogene, monotone, vlakken van plaats tot plaats een verschillende ontwikkeling gaan doormaken en de uitgangssituatie wordt gecreëerd voor het voorkomen van een groter aantal soorten. Met name in gebiedendie periodiek overstroomd, worden de patronen versterkt doordat de verschillende vegetatiestructuren een verschillende sedimentsamenstelling selecteren. Kortgegraasde vegetaties zullen gemiddeld een fijner sediment in de vorm van veel slib verzamelen, terwijl de ruigere delen naar verhouding meer zand zullen invangen. Deze variatie in bodemgenese leidt ook tot verschillen in microrelaëf. Onbegrasde kwelders en ruige kwelderdelen hogen sneller op; laag op de kwelder zijn verschillen gemeten van bijna 1 cm per jaar (RIN). Betreding en bodemverdichting ~~■~~ door begrazing spelen uiteraard ook een rol bij het feit dat in vergelijkbare posities begrasde kwelderdelen over het algemeen iets lager liggen (dus zouter blijven) dan de onbegrasde.

Wanneer we een aantal begrasde kwelders in het Waddengebied vergelijken, voorzover dat bij de bestaande bodemverschillen mogelijk is, dan zien we in de reeks Terschelling-Schiermonnikoog-Ameland-Friesland over het algemeen een toenemende begrazingsintensiteit gepaard gaande met een afname aan patroonverschillen in de vegetatie.

Alle gebieden afzonderlijk hebben echter specifieke kwaliteiten.

De patroondifferentiatie op de vaste landskwelders van Friesland (nu voor een groot deel een soort "biljartlaken" aspect) zou bevorderd kunnen worden door lokaal met aanzienlijk lagere veedichtheden te werken. Met gelijkblijvende dichtheid kan de differentiatie ook bevorderd worden door in grotere eenheden te gaan werken van 50 ha en meer. De ervaring heeft geleerd dat een geleidelijke verlaging van de dichtheid, natuurtechnisch gezien, altijd positief te waarden effecten tot gevolg heeft.

Voor de landbouwkant is het wellicht van belang te weten hoeveel dieren ergens kunnen lopen zonder dat de natuurwetenschappelijke belangen in het gedrang komen. Zonder aanvullende maatregelen als bemesting en ontwatering kunnen kweldervegetaties, geheel in overeenstemming met de meeste natuurbeschermingsdoelen, in het seizoen van mei tot november tot en met normale dichtheden begraaasd worden (zie tabel).

TABEL TERMINOLOGIE BEGRAZINGSINTENSITEIT VOOR NATUURTECHNISCHE DOELEINDEN

(aantal dieren per ha)

	paarden/runderen	schapen/geiten
INTENSIEF	meer dan 1	meer dan 3
NORMAAL	0.3 tot 1	1 tot 3
EXTENSIEF	0.1 tot 0.3	0.3 tot 1
ZEER EXTENSIEF	minder dan 0.1	minder dan 0.3

Om de gehele variatie aan levensgemeenschappen op de kwelder te behouden zullen er daarnaast ook altijd stukken meer extensief of in het geheel niet beheerd moeten worden. Hoewel er ongetwijfeld een optimale dichtheid in relatie tot natuurbeheersdoelen zal bestaan, ontbreekt het de natuurbescherming aan parameters die dit op korte termijn duidelijk kunnen maken.

Na een verdubbeling van de hoeveelheden jongvee op de Groede in Terschelling sinds 1975 zijn op criteria van diversiteit en zeldzaamheid na negen jaar nog geen waarden weggevallen. Geconstateerd is een vertienvoudiging van kaalgetrapte oppervlakte op enkele plaatsen. Naast nadelige effecten (erosie) leverde dit ook positief te waarden effecten op omdat een zekere mate van instuivend zand de nabijgelegen vegetaties sterk kan differentieren. Ook werden de overwegend ruige duinrandjes in het najaar nu beter benut met als mogelijk gevolg dat daar in het volgende jaar lokaal de vrij zeldzame annuel *Centunculus minimus* massaal tot ontwikkeling kon komen. Toepassing van aanvullende maatregelen als bemesten hebben wel op vrij korte termijn tot verlies aan kwaliteit geleid op grond van de algemene criteria diversiteit en zeldzaamheid.

Ook de laatste jaren bleken belangentegenstellingen tussen landbouw en natuurbeheer op kwelders vooral in relatie tot de hier overwinterende ganzen. Met name de rotgans, die tot eind mei aanwezig is, zien de boeren niet gaarne op hun graslanden in die tijd. Voor de natuurbescherming is het een gelukkige omstandigheid dat de voorheen ernstig bedreigde ganzenpopulaties zich zo goed hersteld hebben. Ze blijken zich nu ook niet veel aan te trekken van de sterk gemoderniseerde landbouwtechnieken, die voor veel andere organismen desastreus waren. Als zodanig zijn ganzen voor de natuurbescherming niet zo'n probleem. De landbouw denkt hier anders over in verband met optredende schade aan het gewas. De meest voor de hand liggende oplossing is dan ook om in het landbouwgebied op een aantal stukken van enige omvang bij de bedrijfsvoering rekening te houden met fouragerende ganzen en de desbetreffende boeren te compenseren voor mogelijk geleden schade. Wanneer buiten deze gebieden de boeren niet gediend zijn van ganzen, dan kunnen ze daar zonder bezwaar verjaagd worden. Op Texel heeft het SBB een begin gemaakt met een dergelijk beleid.

Kunnen kwelders nu, zonder de overige natuurbeschermings belangen aan te tasten, zodanig beheerd worden dat de overwinterende ganzen er nog beter dan thans al terecht kunnen, met vermijding van landbouwschade binnendijks? In het algemeen kan dit niet omdat de daarvoor vereiste maatregelen een intensiever beheer van de nog overgebleven extensief-, of niet, beheerde kwelders zou inhouden met alle bijbehorende kwaliteitsverliezen. Bovendien is uit onderzoek gebleken dat rotganzen in het late voorjaar (april-mei) juist de natuurlijke kwelders prefereren boven cultuurgrasland omdat het gewas daar dan net in de voedingsrijke aanvangsgroefase is (Boudewijn 1984). Juist dan hebben rotganzen deze voedselbron nodig in verband met de aanleg van reserves, die èn de trek naar hun arctische broedgebieden èn het leggen en uitbroeden van hun eieren mogelijk maken (R.I.N. 1983). Vervroeging van deze fase bijvoorbeeld door betere ontwatering en of bemesting, zal dan vermoedelijk juist averechts werken. Lokaal kunnen echter wel maatregelen getroffen worden om er voor te zorgen dat althans in de periode april-mei het kweldergewas zowel aan kwaliteit als kwantiteit voor de ganzen verbetert. Dit kan bijvoorbeeld door vervilte stukken grasmat in de herfst een aantal jaren voor te maaien. Ook op begraasde kwelders ontstaan altijd gedeelten die uitermate bruikbaar zijn voor de ganzen in winter en voorjaar. Opvoering van de begrazingsintensiteit kan echter op den duur gepaard gaan met verliezen aan kwaliteiten voor andere hooggewaardesde soorten.

Samenvattend kan geconcludeerd worden dat zonder landbouwkundige maatregelen kwelders niet die kwaliteiten zouden hebben die de natuurbescherming nu zo waardeert. In die maatregelen zit echter een gradatie van overwegend positief (enige afvoer van het gewas) naar overwegend negatief voor het natuurlijke milieu (ontwateren, bemesten, afvlakken) "Milieu", het midden, niet te veel en niet te weinig geldt ook hier als de juiste maat. De keuze van deze maat blijft in veel opzichten subjectief.

Referenties

Boudewijn T (1984) The role of digestibility in the selection of spring feeding sites by brentgeese. Wildfowl (in press).

Rijksinstituut voor natuurbeheer (1983) Dieren. pp

Pudoc, Wageningen

(RIN) - Nog ongepubliceerde gegevens uit het RIN begrazingsonderzoek

BEHEER BODEM/VEGETATIE

- I Spontane opslibbing/afslag (kreken) met spontane vegetatie
-
- II Oogsten in gebied met spontane bodemvorming en spontane vegetatie; afvoeren van het gewas d.m.v. begrazen en/of maaien
-
- III verhoging productie d.m.v. bodemingrepen (stimulering aanslibbing,ontwatering en afvlakking relief); afvoeren van het gewas d.m.v. beweiden en/of maaien
-
- IV verhoging productie d.m.v. bodem- en vegetatie ingrepen (doorzaaien met gewenste gewassen,mesten,bestrijden ongewenste gewassen); afvoeren van het gewas d.m.v. beweiden en/of maaien.
-
- V inpolderen,ontginnen,inzaaien,landbouwgewassen telen.
-